

Jabbeke

Extra • Info

Open Monumentendag 2008

Modernisme in de bouwkunst

'De Vier Winden' - Permekemuseum

VOORWOORD

Modernistisch wonen is nu niet iets dat op het platteland veel voorkomt. Het thema van Open Monumentendag 2008 was voor onze gemeente dan ook niet zo vanzelfsprekend. Daar dit jaar de inventaris van het bouwkundige erfgoed voor Jabbeke verscheen konden we meteen vaststellen dat daar weinig modernistische gebouwen in voorkwamen. Langs de Eernegemweg te Snellegem staan nochtans twee woningen die in dezelfde periode gebouwd werden en die zeker een modernistische inslag hebben.

'De Vier Winden', woning van kunstschilder Constant Permeke, getuigde dan weer ten volle van die bouwstijl en was dan ook de inspirerende gedachte om hierrond het project uit te bouwen.

We zijn de Heer Van den Bossche en het Permekemuseum dankbaar dat zij de toestemming gaven om op hun terrein Open Monumentendag te Jabbeke op te zetten.

Eigenlijk kunnen we hier van een dubbel luik spreken. We hebben het bouwkundige aspect, maar daarnaast ook het museum van onze belangrijkste expressionistische schilder Permeke. We hopen dat vele bezoekers - naast de bouwkundige rondleiding - ook nog eens de tijd zullen nemen om nader met Permekes werk kennis te maken. Hij heeft nooit het kubisme gekoesterd maar toch zette hij hier in 1929 een gewaagde kubus neer: omdat dit gebouw de construerende elementen verschafte voor zijn praktische leven en werken. Daar Permeke veel las en heel goed wist wat er in de (kunst)wereld gebeurde, heeft hij ongetwijfeld de stijlperiode van het Bauhaus gekend. Waar hij in zijn werk vele beheerste vervormingen gebruikt, hanteert hij hier de strakke lijn.

De medewerkers hebben in elk geval hun best gedaan om er weer een pareltje van te maken.

Wij hopen dat dit project een even groot succes wordt als de voorgaande edities.

Het college van burgemeester en schepenen
Heidi Vanhaverbeke, schepenen van cultuur

BIOGRAFIE

IL PERMEKE PASSA PER UNO DEI PIÙ GRANDE PITTORI DEL NOSTRO TEMPO

Constant Permeke werd te Antwerpen geboren op 31 juli 1886. Toen Constant vijf jaar oud was koos zijn vader samen met zijn gezin het zeegat in zijn eigen boot de *Artis Amor* om tenslotte in 1892 aan te leggen in Oostende en er zich blijvend te vestigen. In 1897 werd vader Henri er de eerste conservator van het Stedelijk Museum voor Schone Kunsten.

Om de evolutie van Constant als schilder te begrijpen, moet men ook de aard en de karakters van zijn ouders kennen. Zijn moeder, Stefanie Buytaert, was een puriteinse, sterk gelovige bourgeoisievrouw, terwijl zijn vader Henri, afkomstig uit Poperinge, een avonturiers temperament had maar ook iets weg had van een romantische kunstenaar. Deze twee verschillende karakters bepaalden de latere zin van Permeke voor enerzijds het mystieke en eenvoudige, anderzijds het exuberante en barokke van zijn werk.

Bovendien was zijn vader een verdienstelijke landschapsschilder: de vakkennis en de technische vaardigheid zouden Constant dan ook enorm beïnvloeden.

Vanaf 1906 verbleef Permeke in Gent om er zijn militaire dienst te vervullen. Hij werd ondergebracht in de *Universitaire Compagnie* waardoor hij contacten kon leggen met belangrijke artistieke figuren (Frits Van den Berghe, Gust en Leon De Smet...)

Op 27 juni 1912 trouwde hij met Marie Delaere (zijn *Marietje*) in haar geboortestad Poperinge en vestigde zich in Oostende naast Léon Spilliaert in de Vuurtorenwijk, tussen harde maar sociaal aan elkaar gehechte vissers. Deze laatste, de havengezichten en de winterlandschappen vormen de basis voor zijn beginnende eigen expressionisme.

In 1914 werd Permeke gemobiliseerd, hij raakte zwaargewond te Duffel en werd overgebracht naar het hospitaal van het Engelse South Hillwood. Daar vond hij zijn vrouw en moeder terug in Folkestone. Hier werd zijn eerste kind John geboren. In 1916 volgde dochter Beatty, in 1917 zoon Paul¹. In Engeland schilderde Permeke enkele meesterwerken waarin zijn expressieve neigingen volop tot uiting komen. In 1919 keerde het hele gezin terug naar Oostende waar de confrontatie met de desolate, berooide visserswijk leidde tot het virtuoos in beeld brengen van vissersfiguren, in sombere en krachtige lijnen.

¹ In 'Constant Permeke' van Willy Van den Bussche en John Sillevis wordt blz. 167 opgegeven 1917: Geboorte van zijn tweede zoon Paul. In 'Permeke' schrijft Willy Van den Bussche op blz. 29: Paul-Mark werd in Sidford geboren, ... in het huis 'Den Braekel', op 20 oktober 1918, een maand ...

In 1921 exposeerde hij in Parijs en in 1922 te Antwerpen. Van 1922 tot 1924 trok hij regelmatig naar Astene, om er samen te werken met zijn vrienden Frits Van den Berghe en Gust De Smet. Na een verblijf te Vevey (Zwitserland) betrok hij in 1930 te Jabbeke het huis 'De Vier Winden'. Toen veranderde zijn thematiek: van visser en zee naar boer en akker. Ook ontwikkelde hij vanaf toen volop zijn barokke kracht met meesterwerken als 'Gouden Oogst', 'Moederschap', ...

Pas in 1937 begon Permeke met beeldhouwen, wat aanvankelijk een strijd was met een voor hem totaal vreemde materie.

De periode 1940-45 was vooral deprimerend voor de kunstenaar: zijn zoon Paul werd gedepoteerd² en hem werd in 1942 verboden te schilderen, daar zijn kunst te ontaard zou zijn. Toch werkte hij verder.

Na de oorlog werd hij benoemd tot Directeur van het Nationaal Hoger Instituut en de Koninklijke Academie van Antwerpen, waar hij na één jaar ontslag nam wegens onenigheid. Ondertussen was zijn zoon Paul terug uit krijgsgevangenschap, wat een vernieuwende levensvreugde bracht in Permeke's werkkraft.

Kroonpunt in zijn carrière was een retrospectieve tentoonstelling te Parijs in '47-'48. De vreugde was echter van korte duur want zijn Marietje stierf in 1948. Vanaf oktober 1951 moest hij zelf geregeld het bed houden om uiteindelijk te sterven op 4 januari 1952.

Op 8 januari werd Constant Permeke in Jabbeke begraven naast zijn 'Marietje'.

DE VIER WINDEN

Constant Permeke had niet alleen kunstenaars of kunsthandelaars als kennissen of vrienden. Bij zijn ontspanning met de handboog op de staande wip maakte hij ook kennis met de gewone man, de arbeider, de boer. Hij verbleef onder hen maar werd nooit één van hen.

Samen met zijn buur Léon Spilliaert en vriend architect Pierre Vandervoort ging hij te Oostende bollen. Een gemeenschappelijke vriend des huizes was ook Henri Storck³ aan wie we de Permekefilm uit 1982 te danken hebben.

Pierre Vandervoort woonde dan te Oostduinkerke in de wijk Nieuwpoort-Bad. Hij werkte als architect veel samen met Oscar Jespers. Het *Gedenkteken voor Militaire en Burgerlijke Oorlogsslachtoffers* te Oostduinkerke is een ontwerp van Oscar Jespers (1887-1970) maar uitgevoerd door Pierre Vandervoort. Ook het *oud-gemeentehuis* van Oostduinkerke is van Vandervoort. Een opvallend werkstuk is dan weer de neoromaanse Sint-Bernarduskerk van 1923 te Nieuwpoort-Bad in gele baksteen. De kerk werd tijdens de aftocht van de Duitsers 1944-1945 vernield, maar in 1947 heropgebouwd. Het fronton met Christus Zaligmaker en de symbolen van de evangelisten boven de hoofdingang zijn dan weer een creatie van Oscar Jespers. Hij bouwde ook de woning voor de moeder van Henri Storck te Oostende. Er zat dus wel een hechte band tussen Permeke, Storck en Vandervoort. In 1925 schreef deze architect reeds over het werk van zijn vriend Permeke: *Des vagues énormes, broyant des ocres et martelant l'estran, crachant des mouettes désespérées sur les dunes chaotiques. Le vent s'engouffre dans le port. Les bateaux s'entrecognent dans les bassins, les amarres geignent, les poulies grincent, les girouettes s'affolent, les mâts gémissent ...* Hieruit kunnen we afleiden dat er ook over de schilderkunst en in het bijzonder over het werk van Permeke gesproken werd, gediscuteerd, ... en dat Vandervoort achter het werk van Permeke stond. In 1925 had Permeke trouwens goed verkocht en kon hij zich een boot, een boeierjacht, aanschaffen. Dit werd, in de onrustige periode die hij toen beleefde, een tijdlang zijn tweede thuis.

In 1925 ontmoet Constant dan weer zijn Brugse academievriend Armand Delwaide die hem het achterland van de kust leert kennen, meer bepaald de streek van Jabbeke. Permeke heeft het op dat ogenblik moeilijk – zijn bijna driejarig zoontje Mattheus is begin 1923 aan de mazelen overleden – en is heel onrustig, verhuist in maart 1926 naar Antwerpen, komt in december terug naar Oostende waar hij, dankzij Henri Storck, een huurwoning vindt. Vanaf nu gaat hij de zomermaanden te **Jabbeke**, in de Hoogstraat⁴ 59, doorbrengen. Hij ontdekt er ten volle de leefwereld van de boeren in hun miserabele en primitieve levensstaat. Langzaam groeit het besluit dat hij hier te Jabbeke wil wonen: eten en drinken, slapen, arbeid, ontspanning, ... Het werkt verruimend op hem in, alsof een nieuwe muze in hem ontwaakt. Hij wil de uiterste spanning met de grootste eenvoud in ontzaglijke vormen vastleggen. Daarom moet hij meer ter plaatse zijn en besluit zich hier een huis te bouwen. Hij verkoopt regelmatig van zijn schilderijen en krijgt zelfs een belangrijke opdracht van kunsthandelaar Eduard Salz om een 100-tal marines te schilderen. Wellicht had de man niet verwacht dat Permeke dit aankon maar in vrij korte tijd waren de marines – allen verschillend van elkaar! – klaar. Salz kon echter niet betalen en een vriend, Fabrice Polderman, moest tussenbeide komen. Permeke ziet nu zijn kans schoon en koopt grond op de hoek van de Gistelsteenweg en de huidige Veldstraat.

Hoe zit het nu met het verwerven van de gronden waarop hij wil bouwen? Bij het opduiken van kopieën van koopaktes vonden we volgende gegevens⁵: *De heer Ludovicus-Franciscus Demaré, ... landbouwer, wonende te Jabbeke ... Dewelke verklaart bij deze verkocht en overgedragen te hebben ... Aan den heer Constantinus-Henricus-Maria-Josephus Permeke, ..., kunstschilder, wonende te Oostende, hier tegenwoordig... 1° zeventig aren zaailand, gelegen langs den steenweg van Oostende naar Brugge,...* Permeke moest de kosten en de prijs van 52.500 fr. betalen tegen 31 december 1928. Hij betaalde de som op 8 januari 1929.

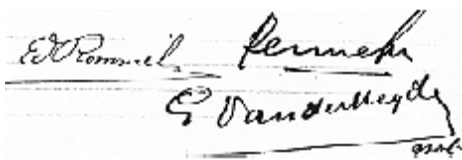
L. Demaré Permeke
Constantinus-Henricus-Maria-Josephus
1928

2 De oudste zoon John werd in 1942 naar Namen overgebracht in een lichtere vorm van krijgsgevangenschap.

3 Henri Storck werd op 5 september 1907 te Oostende geboren en overleed te Ukkel op 16 september 1999. Hij werd een baanbreker van de Belgische documentaire. Hij was ook de officiële cineast van Oostende, stad waar hij in 1928 medeoprichter was van de filmclub, samen met Constant Permeke, Pierre Vandervoort, James Ensor en Leon Spilliaert. Hij stichtte verder te Brussel het Centre de l'Audio-visuel à Bruxelles (C.B.A.) en het Centre du Film sur l'Art (C.F.A.). In 1938 was hij medeoprichter van het Koninklijk Filmarchief.

4 Later optiek Gekiere. Thans Dorpsstraat nr. 51.

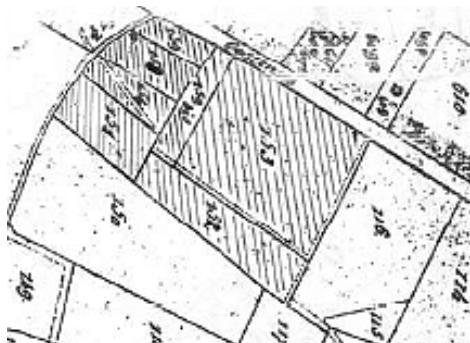
5 Op blz. 125 van 'Permeke' schrijft Willy Vandenbussche: 'Hij kocht er van Boer Saeys, die verderop in het land woonde, een stuk grond langs de weg Brugge-Gistel.'

Een akte van dezelfde dag, eveneens bij notaris Vanderheyden verleden: *De heer Edouardus Rommel, brouwer, wonende te Jabbeke. Dewelke verklaart bij deze verkocht en overgedragen te hebben ...aan dezelfde Constant Permeke ... Eene partij zaailand groot zes en veertig aren veertig centiareen, gelegen te Jabbeke langs den steenweg Brugge – Oostende, palende noord gemelden steenweg,...* De prijs hiervoor bedroeg 17.500 fr., waarbij geen datum van betaling aan de verkoper staat ingeschreven, plus de kosten.

Op 29 oktober 1928 kocht Permeke dus twee kopen⁶ **grond** langs de Steenweg op Gistel. Permeke kon niet onmiddellijk de tweede koop betalen en moest dit ook niet.

Op 15 maart 1932 besloot hij een lening van 80 000 fr. aan te gaan bij Florent en Aimé Rommel, brouwers te Jabbeke: *op te leggen en weder te geven in eene maal 'en som', binnen de tien jaar of in gedeelten van 10.000 fr.* Als borg stelde hij een groot woonhuis met afhankelijkheden, hovenierswoning en serre en de hoeveelheid van 1 hectare 99 aren 74 centiareen onder bebouwde grond, hof, land en weide. Het betreft hier de oppervlakte zoals we op bijgaande kaart kunnen aflezen. Alleen, dit was niet volledig de oppervlakte die Constant aankocht.

Permeke had trouwens nog een derde koop gedaan. Op 4 november 1929 kocht hij van Pieter Wegsteen een partij zaailand van 14 aren 74 centiareen *aan de zuidzijde van de steenweg Brugge naar Oostende, de oostzyde aan de verkoper, de zuudzyde met een breedte van 22 meter 55 cm aan Wegsteen, de westzyde aan de koper.* Hij betaalde hier 10.000 fr. voor.

Blijkbaar kon Permeke met zijn lening toch uit zijn schulden komen en kon hij reeds in 1935 de lening aflossen.

Zo komen we aan een totale oppervlakte van 1 ha 99 a 74 ca of nagenoeg twee hectaren. Bij de overdracht aan de Provincie in 1959 werd nog een perceel ten zuiden aangekocht om tot de huidige oppervlakte te komen.

Ondanks het feit dat zijn vriend Pierre Vandervoort architect is, zet Permeke zich eind 1928 aan tafel en begint zelf zijn huis te **ontwerpen**. Hij had ooit geschreven: *Ik wil niet weten van een pasklare techniek, een kostuum naar maat... Het enige waardevolle is datgene wat men vindt op het ogenblik dat men het nodig heeft.* Dit motto past hij nu ook toe. Hij ontwerpt naar zijn praktische levensstijl. Emiel Veranneman⁷, een neef van Constant, ontwerpt voor hem een aantal meubels waarvan nog een deel in het museum aanwezig zijn. Pas wanneer hij zich een duidelijk beeld heeft gevormd van hoe hij het werkelijk wil, stapt hij naar zijn vriend Pierre Vandervoort die alles in een vast plan zal gieten. Al in 1928 begint men te bouwen. Een paar jaren zal Constant zo goed als geen schilderijen maken. Zo dicht betrokken is hij bij de werkzaamheden. Pierre Vandervoort komt regelmatig de werken opvolgen. Wanneer de werken werkelijk af waren, weten we niet. Pas op 28 februari 1930 wordt het gezin Permeke te Jabbeke in de bevolkingsregisters ingeschreven. Zijn '**Vier Winden**', zoals hij zijn woonst noemt, kan inderdaad langs vier zijden door de wind bewaaid worden: de woning was juist op de windrichtingen ingeplant.

Omwille van deze investering moest Permeke nu *om den brode* – letterlijk dan – werken. Toch verloor hij zijn eigenheid niet en bleef hij het lyrische van de natuur op zijn eigen wijze weergeven. De economische wereldcrisis die vanaf 1929 ontstond, deed zich hier in de beginjaren 1930 ook duidelijk voelen en het gezin Permeke herviel in een zekere armoede: de koopkracht van de meeste kunstkoopers was eveneens aangetast. Zo begon Permeke thuis ook les te geven aan enkele jonge kunstenaars als Tinus Van Bakel (Nederlander)⁸, Luc Peire⁹ en Rik Slabbinck¹⁰.

'De Vier Winden' omstreeks 1930, vanuit de tuin gezien.

⁶ In notariële taal werd een lot aangeduid als 'koop' en kon meerdere percelen bevatten.

⁷ Emiel Veranneman werd te Kortrijk geboren op 21 september 1924 en overleed te Kruishoutem op 11 december 2003. Hij was binnenhuisarchitect, meubelontwerper, mecenas, kunstverzamelaar en galerijhouder. Hij ijverde voor de eenheid tussen architectuur, decoratie, design en plastische kunst.

⁸ Permeke zal regelmatig beroep doen op Van Bakel die ook kunsthandelaar werd. Permeke kocht er onder andere borstels en verf. Hij probeerde langs Van Bakel ook tentoonstellingsmogelijkheden in Nederland te krijgen.

⁹ Luc Peire werd te Brugge geboren in 1916 en overleed te Parijs in 1994. Hij evolueerde van het expressionisme (onder invloed van Permeke) over persoonlijke reductie en stilering van de menselijke figuur naar een voorstelling van de mens als spiritueel wezen, gesymboliseerd in de verticale beweging en gesitueerd in een uitgebalanceerde ruimte: de geometrische abstractie. Men noemt hem de meester van het abstract verticalisme.

¹⁰ Rik Slabbinck werd te Brugge geboren op 3 augustus 1914 en overleed er op 19 juli 1991. Hij was een neo-expressionistische schilder en tekenaar van landschappen, stillevens, figuren, portretten en naakten. Na zijn opleiding aan de Academie van Brugge (avondlessen) en Sint-Lucas Gent werkte hij als debutant een tijdlang (1936-1938) bij Constant Permeke. Leraar aan het NHISKA. Hij ontwikkelde een zeer persoonlijke stijl met sterke, meestal onvermengde kleuren.

Toch schrijft hij aan Opsomer: ... *Den Dijk is reeds lang ingewaterd, ons bootje is reeds lang lek, pompen, alle dagen moeten wij pompen, maar alle dagen wordt het gat groter... We kunnen het zo niet volhouden...grote verantwoordelijkheden, vrouw, 4 kinderen reeds heel den tijd van den oorlog!* miserie geleden op krukken en nu, ... *herbegint dien monsterachtigen tijd voor ons opnieuw.*

Er heerst in bepaalde kunstenaarsmiddens nogal jaloezie omwille van zijn succes, omwille van zijn boot, omwille van zijn verermerking met twee officiersorden en omwille van zijn huis. Dat laatste wordt nogal zwaar op de korrel genomen. In de volksmond wordt het te Jabbeke onmiddellijk de 'Steenoven' genoemd. In de 'Koekoek', een humoristisch tijdschrift, spreekt men van 't schilderskasteel van Jabbeke en Permeke wordt *baron Constantin de Permaicq de Jabbeck* genoemd.

In 1935 had hij naast zijn woonst een tentoonstellingszaal ingericht in dezelfde 'blokstijl'. Vanaf 1937 wordt dit zijn atelier waarin hij zich zal ontwikkelen als beeldhouwer. Hij leert tevens ook dat *een floeren broek ook estetisch kan zijn, dat blokken praktisch zijn en dat een klak ook een nuttig hoofddeksel is.* Permeke gaat een nieuwe weg op.

Na het overlijden van Constant Permeke op 4 januari 1952 wordt het huis door de kinderen, op de wens van vader, voor het publiek opengesteld vanaf 16 november daarna. Bij een beslissing van de Bestendige Deputatie van West-Vlaanderen van 22 april 1959, goedgekeurd door een Koninklijk Besluit van 29 maart van dat jaar wordt 'De Vier Winden' met de inboedel overgedragen aan de Provincie West-Vlaanderen. In 1961 wordt het Provinciaal Museum Constant Permeke opnieuw voor het publiek toegankelijk.

Heden zouden we 'De Vier Winden' kunnen omschrijven als een modernistische kunstenaarswoning omringd door een ruime tuin. De sobere gele baksteen is thans grotendeels door wilde wingerd, tot op het platte dak toe, overgroeid. Het gebouw heeft twee bouwlagen waarbij de westelijke helft onderkelderd is met onder meer een ondergrondse garage. Op de noordwesthoek ontwierp Permeke een uitspringende beglaasde erker waardoor hij een prachtig zicht had op de toenmalige dreef die naar het dorp liep. Aan de westkant sluit hier een verheven terras aan. Belangrijk is natuurlijk de inplanting van de ramen: de lichtinval is voor een schilder allerbelangrijkst. Het raam van zijn schildersatelier heeft ook een terrasdeur en bood een fantastisch uitzicht op de zuidelijke landerijen.

De woning was voor drie vierden opgevat als werkruimte. De rest was woon- en slaapgedeelte. De traphal heeft eveneens een koepelverlichting en heeft een strakke uitwerking met een granito bordestrap.

Zijn tentoonstellingszaal en latere beeldhouwatelier werd in 1934 gebouwd en is opgetrokken in dezelfde stijl als het hoofdgebouw met bruine baksteen. Hier komen echter geen ramen voor en het licht valt uitsluitend langs koepels binnen.

DE TUIN

Toen Permeke hier woonde, werd slechts een klein gedeelte van het terrein aangelegd als tuin. De tuin kreeg waarschijnlijk geleidelijk aan vorm en werd nooit in zijn totaliteit ontworpen. Na de aankoop door de provincie werd de tuin omgevormd tot landschapspark. Recent reconstrueerde men de tuin op basis van oud fotomateriaal, volgens een ontwerp van landschapsarchitect J. Swimberghe uit Brugge. Daarbij werd vooral gestreefd om de sfeer van de tuin ten tijde van Permeke te herstellen. Achteraan het terrein werd een nieuwe boomgaard aangelegd. De huidige museumtuin gaat prachtig samen met de woning.

BRONNEN:

Willy Van den Bussche, 'Permeke', Mercatorfonds, uitg. 1986: de basisgegevens.

Willy Van den Bussche en John Sillevs, 'Constant Permeke', Waanders Uitgevers, Zwolle.

Archiefstukken van betrokken families en eigen documentatie.

M. Desmedt, 'Permeke waardig gevierd', Tijdschrift van Studiekring van Maerlant, jaargang 15, blz. 1564.

M. Desmedt, 'Was Permeke wel zo arm?', Tijdschrift van Studiekring van Maerlant, jaargang 19, blz. 2072.

VIOE, 'Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Inventaris van het bouwkundig erfgoed. Jabbeke, Snellegem, Stalhille, Varsenare en Zerkegem', Uitgave Vlaamse Overheid, 2008.

COLOFON:

Teksten: Desmedt Marcel en Myriam Vandeweghe - Foto's: Archief Permekemuseum en Marcel Desmedt. - Nalezen: Lieve Huybrechts en Myriam Vandeweghe.

- Vormgeving: Cultuurdienst Jabbeke - Verantwoordelijke Uitgever: Gemeentebestuur Jabbeke.

Vertaling Italiaanse tekst op de frontpagina: 'Permeke wordt gezien als een van de grootste schilders van onze tijd.' (Italiaanse journalist)

Info Permekemuseum: www.pmmk.be (website Kunstmuseum aan Zee). Openingstijden: van 1 april tot 20 september: 10u - 12u30 / 13u30 - 18u.

Van 1 oktober tot 31 maart: 10u - 12u30 / 13u30 - 17u30. Gesloten op maandag, 25 december en 1 januari.